

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ
У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИWAYS TO FORM READING COMPETENCE OF STUDENTS IN THE SYSTEM
OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Статтю присвячено проблемі формування читацької компетентності молодших школярів у мовно-літературній освітній галузі. Зазначено, що формування читацької компетентності – складний процес, націлений не тільки на формування навички та потреби самостійно, свідомо й осмислено читати, але й на розширення читацького кругозору учнів; формуванню типу правильної читацької діяльності та читацької самостійності. Літературна творчість учнів початкових класів у контексті особистісно-орієнтованої освітньої моделі виступає як ефективний засіб розвитку їхніх творчих здібностей, формування культури й духовності. Обґрунтовано, що це питання потребує впровадження в освітній процес прийомів стимулювання естетичних переживань для формування позитивної мотивації до літературної творчості молодших школярів: звернення до високохудожніх зразків літератури; створення ситуацій співпереживання з героями твору шляхом «вживання» в ці образи; предметне унаочнення художньої деталі твору; проведення інтегративних уроків із використанням засобів образотворчого та музичного мистецтва, міжпредметних завдань. У статті піднімається питання про необхідність розробки методичних рекомендацій щодо нових технологій розвитку творчих літературних здібностей молодших школярів (рішення творчих завдань (система Е. де Бона), «біном фантазії» (Дж. Родарі)).

Розкрито способи включення дітей у навчальний процес за допомогою інтерактивних методів навчання. Описано пошукові методи інтерактивних технологій на уроках читання з використанням різних варіантів об'єднання дітей у групи, пари. На уроках читання активні технології навчання спрямовані на розвиток в учнів здатності бачити проблеми героїв, аналізуючи художні твори; виявляти суперечності; висувати гіпотези, оригінальні ідеї; інтегрувати, трансформувати та синтезувати інформацію; здійснювати пошук, дослідницьку діяльність у процесі аналізу художнього твору. Визначено, що результативність інноваційної технології має бути забезпечена низкою психолого-педагогічних умов, зокрема таких, як: урахування вікових особливостей сприйняття школярами художнього твору; дотримання в освітньо-виховному процесі принципів індивідуалізації, емоційності, адаптивності, психологічної комфортності, самоорганізації, проблемності й колективності; урахування початкового рівня читацької культури школярів, їхніх мотивів звернення до книги й читацьких потреб; прогнозування результатів педагогічного впливу інноваційної технології; забезпечення поетапної реалізації навчального процесу; варіативність методів, прийомів, видів, форм і засобів навчання на уроках літературного читання; інтегроване використання індивідуальних, групових методів, форм навчальної діяльності, класної й позаурочної роботи.

Доведено необхідність проведення інтегрованих уроків, які створюють сприятливий емоційний фон для виконання літературно-творчих видів завдань. Поєднання впливів різних видів мистецтва збагачує й урізноманітнює чуттєвий досвід молодшого школяра. Розглянуто різні типи аналізу художніх творів, які, крім емоційного аспекту, формують у школярів соціальні, морально-етичні й естетичні цінності.

Доведено, що застосування оптимальних педагогічних технологій для формування читацької компетентності учнів початкової ланки освіти проєктують такі якості особистості: когнітивні (пізнавальні) – вміння відчувати навколишній світ, ставити питання, обґрунтовувати своє розуміння питання, вступати у змістовний діалог чи дискусію, робити висновки; креативні (творчі) – виявляти гнучкість розуму, фантазію, натхнення, мати свою думку, виявляти ініціативу, нестандартність, неординарність; організаційно-діяльнісні – уміння ставити мету й забезпечувати її досягнення, програмування дій, самоаналіз і самооцінка. Представлено організацію роботи майбутніх фахівців початкової освіти з визначенням основних напрямів: системного підходу до організації та проведення уроків літературного читання, який виявляється в тому, що уроки становлять цілісну сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів, і кожен з них реалізує специфічну мету (розвиток читацької самостійності й компетентності учнів) й одночасно загальні цілі освітньо-виховного процесу; запровадження елементів педагогіки співробітництва на уроках читання шляхом організації спільної діяльності вчителя й учнів; використання інтерактивних технологій навчання, введення школярів у навчальні ситуації й види діяльності з книгою, спрямовані на розвиток читацької самостійності; емоційної насиченості занять, застосування ігрових форм навчання; активізації навчальної діяльності учнів, створення проблемних ситуацій на уроках; здійснення міжпредметних зв'язків з уроками читання; позитивного ставлення вчителя до книги, до читання.

Ключові слова: читацька компетентність, підготовка майбутніх вчителів початкових класів, учні молодшого шкільного віку, мовно-літературна освітня галузь, аналіз художнього тексту, літературний розвиток учнів.

The article is devoted to the problem of formation of reading competence of junior pupils in the language and literary educational field. It is noted that the formation of reading competence is a complex process, which aims not only to develop skills and needs to read independently, consciously and meaningfully, but also to widen the reader's outlook of students; formation of the type of correct reading activity and reading independence. The literary creativity of elementary school students in the context of a self-oriented educational model acts as an effective means of developing their creative abilities, shaping culture and spiri-

УДК 378:37.011.3-051:373.3:37.016:003-028.31

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-2.30>

Ноздрова О.П.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
Державний заклад
"Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського"
Бартенєва І.О.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
Державний заклад
"Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського"

tuality. It is substantiated that this issue needs to be introduced into the educational process of methods of stimulating aesthetic experiences for the formation of positive motivation for the literary creativity of younger pupils: appeal to highly artistic samples of literature; creating situations of empathy with the characters of the work by "using" in these images; substantive identification of the artistic detail of the work; conducting integrative lessons with the using of fine arts and music, cross-curricular tasks. The article raises the question of the need to develop methodological recommendations for new technologies for the development of creative literary abilities of younger students (the solution of creative problems (E. de Bono system), "a fantasy bin" by J. Rodari). The ways of inclusion of children in the educational process with the help of interactive teaching methods are revealed. Search methods for interactive technologies in reading lessons using different options for uniting children into groups are described. In reading lessons, active learning technologies are aimed at developing students' ability to see the problems of heroes by analyzing works of art; to identify contradictions; put forward hypotheses, original ideas; to integrate, transform and synthesize information; to search, research in the process of analysis of a work of art. It is determined that the effectiveness of innovative technology should be ensured by a number of psychological and pedagogical conditions, in particular such as: taking into account age peculiarities of students' perception of artistic work; adherence to the principles of individualization, emotionality, adaptability, psychological comfort, self-organization, problematization and collectivity in the educational process; taking into account the initial level of students' reading culture, their motives for appealing to the book and their reading needs; prediction of the results of pedagogical impact of innovative technology; ensuring gradual implementation of the educational process; variability of methods, techniques, types, forms and means of teaching in literary reading lessons; integrated use of individual, group methods, forms of educational activity, classroom and extracurricular works. The necessity of conducting integrated lessons that create a favorable emotional background for

performing literary and creative types of tasks is proved. The combination of the influences of different arts enriches and enhances the sensory experience of the younger pupil. Various types of analysis of works of art are considered which, in addition to the emotional aspect, form students' social, moral, ethical and aesthetic values.

It is proved that the use of optimal pedagogical technologies for forming the reading competence of elementary education pupils project the following personality qualities: cognitive – the ability to feel the world around them, ask questions, justify their understanding of the issue, engage in meaningful dialogue or discussion, draw conclusions; creative – to show flexibility of the mind, imagination, inspiration, to have one's point of view, to show initiative, non-standard, extraordinary; organizational and activity – ability to set a goal and ensure its achievement, programming of actions, introspection and self-assessment.

The organization of work of future specialists of primary education with definition of the main directions is presented: a systematic approach to the organization and conduct of literary reading lessons, which is manifested in the fact that the lessons are a coherent set of interrelated elements, each of them realizes a specific goal (the development of students' reading independence and competence) and at the same time the overall educational goals educational process; introduction of elements of pedagogy of cooperation in reading lessons by organizing joint activities of teachers and pupils; using of interactive teaching technologies, introduction of students in educational situations and types of activities with the book, which are aimed at the development of reader's independence; emotional saturation of employment, use of game forms of training; intensification of students' educational activities, creation of problematic situations in lessons; making cross-curricular connections with reading lessons; an example of a positive attitude of the teacher to the book, to reading.

Key words: *reading competence, preparation of future elementary school teachers, elementary school pupils, language and literary education, analysis of artistic text, literary development of pupils.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Процесом і результатом професійного рівня освіти у вищому навчальному закладі стає підготовка вчителя початкових класів високого професійного рівня, компетентного у сфері своєї діяльності, здатного сприяти економічному, соціальному та політичному розвитку країни, спроможного забезпечити конкуренцію випускника на ринку праці. Сучасні високі вимоги до особистісних і професійних якостей вчителя з боку учнів, їхніх батьків, колег, керівництва освітніх закладів виступають серйозними зовнішніми стимулами в роботі вчителя над самоосвітою та пошуком інноваційних методик для вдосконалення роботи з учнями. У динамічних змінах, які відбуваються в сучасному суспільстві, необхідно орієнтуватися в різноманітній інформації, вміти відбирати, аналізувати, оцінювати її. Провідною ідеєю початкового етапу літературної освіти учнів є поглиблення інтересу до читання та літератури, зокрема усві-

домлення школярем значення читацької діяльності як засобу успішності навчання й розвитку особистості. Відповідно до Державних нормативних документів («Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи», «Державний стандарт початкової освіти») уміння читати й розуміти прочитане є основою для успішної самореалізації учня – як особистості, громадянина і фахівця [6, с. 34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема читання залишається однією з актуальних у початковій літературній освіті. Літературно-творчу діяльність як спеціальний вид художньо-творчої діяльності молодших школярів досліджували вітчизняні педагоги та психологи: Л.І. Айдарова, А.М. Богуш, М.С. Вашуленко, Л.С. Виготський, В.О. Левін, О.О. Мелік-Пошаєв, З.Н. Новлянська, О.Я. Савченко, Г.О. Цукерман. Мотиваційний аспект літературно-творчої діяльності школярів розглядався у працях психологів

Д.Б. Богоявленської, Г.С. Костюка, В.О. Крутецького, П.І. Мазур, В.О. Моляко, В.П. Ягункової. З'ясування поняття «читацька компетентність» як потужного освітньокультурного чинника, спрямованого на розкриття внутрішніх ресурсів особистості учня, виявлення потенційних можливостей, розглядали вітчизняні педагоги та психологи О. Куцевол, В. Мартиненко, О. Савченко, Н. Чепелева, О. Шкловська, Т. Яценко. Так, В.О. Мартиненко читацьку компетентність розглядав у контексті діяльнісного, особистісно зорієнтованого підходів і визначав її як складне багатокомпонентне особистісне утворення [5, с. 6].

Ґрунтовне експериментальне дослідження психолога В.П. Ягункової щодо проблеми індивідуальних і вікових особливостей формування читацької компетентності школярів показало, що слабка мотивація літературно-творчої діяльності призводить до того, що розвиток здібностей уповільнюється, незважаючи на високий рівень як загального розвитку, так і окремих інтелектуальних процесів [9, с. 97]. Ми погоджуємося з науковцями, адже від того, як організована мовно-літературна діяльність молодшого школяра, залежить його творчий шлях у подальшому житті.

Мета статті – розкрити шляхи формування читацької компетентності школярів (створення ситуацій співпереживання з героями; предметного унаочнення художньої деталі твору; проведення інтегративних уроків із використанням засобів образотворчого та музичного мистецтва, міжпредметних завдань; застосування інтерактивних технологій на уроках читання з використанням різних варіантів об'єднання дітей у групи, пари) в системі підготовки майбутніх вчителів початкової ланки освіти.

Виклад основного матеріалу. Сприймання художнього твору – складний інтелектуальний та емоційний процес. Тому на уроках літературного читання вчитель у процесі аналізу та інтерпретації художнього твору повинен враховувати його не тільки змістовий (інтелектуальний), але й емоційний аспект; вчити учнів співпереживати персонажам твору, хвилюватися й радіти, засуджувати негідні вчинки, надавати емоційно-оцінні судження. Шлях до сприймання художнього твору лежить через аналіз тексту. Аналіз художнього твору здійснювався за такими напрямками:

1) Підведення учнів до ідеї твору через постановку запитань за змістом. Запитання повинні бути цілеспрямованими, такими, щоб змушували дітей обґрунтовувати свої думки, почуття, викликані вчинками персонажів чи змістом тексту загалом. Вчитель ставив запитання: «Що відбулося і чому? Доведи свою думку цитатою з тексту».

2) Робота над жанровими особливостями твору, його композицією, мовою. Учні відповідали на запитання: «Що вказує на те, що це казка, вірш, оповідання? Як побудований твір? Де зачин, осно-

вна частина, висновок твору? Як про це сказано у тексті? Знайди та прочитай».

3) Робота над виразністю читання («Як це потрібно прочитати?»). Необхідно було пояснити школярам, які засоби виразності слід використовувати під час читання тієї чи іншої частини тексту. Наприклад, яке слово потрібно виділити логічним наголосом; де зробити паузу; який вибрати тон читання, гучність голосу, темп і т. д. Вирішення цих питань і саме виразне читання тексту допомагали дітям сформулювати ідею.

Важливо навчити дітей не лише виразно читати, а й виразно переказувати прочитаний текст. Після детального аналізу фактичного й образного змісту давалася характеристика дійових осіб. У початкових класах характеристика героїв здійснювалася лише в елементарній формі – опис зовнішності персонажа (портрет), розгляд та оцінка його вчинків, думок, почуттів, ставлення до інших.

Аналіз твору передбачав його переказ – зв'язний і послідовний виклад змісту прочитаного. Аби підготувати дітей до переказу тексту, необхідно здійснити аналіз його за структурою, тобто читання окремих частин, визначення їхніх меж, а також вибір заголовків для кожної частини. Заголовки частин тексту були назвами пунктів плану. План допоміг дітям краще зрозуміти зміст прочитаного, привчив до послідовного викладу як змісту, так і власних думок. У шкільній практиці найчастіше використовували детальні перекази (чи близькі до змісту тексту), стислі, вибіркові, творчі.

Дослівне відтворення змісту тексту було доречним на початковому етапі навчання переказу, оскільки діти запам'ятовували слова, зврати мови, фразеологізми, які потім використовували у власних висловлюваннях. Детальні перекази ми рекомендували для таких жанрів, як казки, науково-популярні статті, описові тексти. Казки збагачували мовлення дітей словами і зворотами народної мови, науково-популярні статті – термінами, властивими книжному мовленню, описові тексти – образними висловлюваннями. Для розповіді були використані й інші види переказів, що мали свої переваги. Так, стислий переказ формував у дітей уміння вибрати в тексті головні думки, не зважати на деталі – вміння, необхідні кожній людині для швидкої та конкретної передачі інформації, узагальнення побаченого, почутого чи прочитаного.

Корисним був творчий переказ, який розвивав інтелектуальні здібності учнів, формував вміння висловлювати власні думки. Творче опрацювання тексту було представлено так: 1) переказ зі зміною особи оповідача; 2) переказ за зміненим планом, тобто зміна послідовності подій; 3) переказ із творчим доповненням змісту, наприклад, доповнити переказ викладом головної думки тексту, власними міркуваннями щодо долі героїв [8, с. 37].

Усі вищезазначені види робіт із розвитку творчих здібностей, мовлення, читацької компетентності дітей доповнювали аналіз тексту, сприяли глибокому розумінню його змісту, структури й образних засобів мови.

Таким чином, роботу над жанровими особливостями твору, його композицією, виражальними засобами мови необхідно поєднувати з аналізом змісту, тому що в художньому творі зміст і форма єдині, а вибір і використання певних засобів виразності завжди відповідають ідейному задуму письменника. Аналіз структури доповнювали різні види переказів. Обов'язковою умовою була методично правильна після проведеного аналізу твору робота над виразністю його читання й переказу.

Узагальнюючи, слід зазначити, що найлегшим і найдоступнішим для молодших школярів був **смисловий аналіз** (його ще називають аналізом розвитку дії). Об'єктом смислового аналізу був сюжет, у якому розкривалася головна думка твору (спостереження за розвитком подій у творі).

Образний аналіз – це дослідження образів у зв'язках з іншими художніми складниками тексту. Оскільки в дитячій літературі художнім образом насамперед є персонаж, то проводилася робота над характером героя з опорою на сюжет. Під час образного аналізу художнього твору учні спостерігали, як у художньому творі вибудовувалася система образів твору зі змалюванням зовнішності героїв, їхніх вчинків (поведінки), характеру. Також розглядалися взаємини героїв. Необхідно було, щоб діти зрозуміли мотивацію, причини поведінки персонажів. На основі аналізу взаємодії образів виявлялася ідея твору [9, с. 85].

Проблемно-тематичний аналіз був доцільним під час вивчення художніх творів на порушення морально-етичних проблем. Наприклад, оповідання В. Сухомлинського «Чому квіти почервоніли від сорому?». Уже в самій назві визначено проблему твору. Аналіз оповідання В. Сухомлинського «Усмішка» також розпочинали з проблемного запитання: «*Чи здатна усмішка змінити увесь світ?*». Доводили свою думку прикладами з життя.

Сформованість навичок читання – це одна з передумов інтелектуального й духовного розвитку особистості. Основне завдання уроків читання – виховання активних читачів шляхом розвитку читацької самостійності та компетентності. Для цього вчитель повинен був використовувати такі методичні прийоми, які були б націлені на розвиток дитячої уваги, сприймання, пам'яті, мислення; сприяли б усебічному розвитку школярів; формуванню у них на відповідному мовному матеріалі прийомів розумової діяльності: аналізу і синтезу, класифікації, узагальнення, вміння робити висновки. Навчання читанню молодшого школяра мало бути цікавим, радісним, але водночас необхідно було забезпечувати

глибоке засвоєння навчального матеріалу. Використання інтерактивних методів навчання й різноманітних форм організації освітньо-виховного процесу на уроках читання сприяло позитивному ставленню до навчання; спонукало дитину до кмітливості, уваги; вчило витримки; виробляло вміння швидко орієнтуватися та знаходити правильне рішення. Необхідна умова – малі навчальні групи повинні бути діяльними, щоб індивідуальні дії кожного учасника інтегрувалися в єдину діяльність групового навчання. З цією метою під час інтерактивного навчання використовували такі форми організації:

1) група «Літературний ексклюзив» (3–4 чол.). До неї входили учні, котрі повинні були знайти інформацію; презентувати невідомі факти біографії письменника; складні аспекти видання творів; відомості про ще не надруковані матеріали, архівні документи;

2) група «Авторська лабораторія» (3–4 чол.). Учням пропонували завдання: доповнити авторський текст, написати свою версію твору на задану тему, зробити власний портрет-опис героя тощо;

3) група «Пошук мемуарів» (2–3 чол.). Члени групи розшукували й наводили мемуарні свідчення самого автора або думки про нього відомих діячів. Використання на уроці таких матеріалів зацікавлювало учнів, допомагало правильно трактувати певні дискусійні питання, логічно узагальнювати гострі полеміки;

4) «Експертна група» (3–4 чол.). Члени групи здійснювали контроль за регламентом, стежили за висловленням оригінальних ідей, розкриттям проблеми, допомагали вчителю об'єктивно оцінити роботу на уроці, підвести його підсумок.

У виборі інтерактивної технології були дотримані відповідні правила організації такого навчання: до роботи залучалися всі учасники навчального процесу; вони повинні були мати певну психологічну підготовку; клас ділився на підгрупи; до заняття відповідно готувалося приміщення (наприклад, столи ставилися «ялинкою», щоб кожен учень сидів боком до ведучого та мав змогу спілкуватися в малій групі); учитель розробляв необхідні для творчої роботи матеріали; учні налаштовувалися на неухильне дотримання процедури й регламенту; створювалася атмосфера довіри, природності, невимушеності, приємної бесіди [3, с. 89].

Важливими у такій праці були комфортні умови навчання, атмосфера доброзичливості та взаємопідтримки на уроках. Створення атмосфери комфортності навчання за допомогою інтерактивної роботи сприяло: розвитку комунікативних умінь і навичок учнів; формуванню громадянської позиції; допомагало встановленню емоційних контактів між вчителем та учнями; виконувало виховну функцію, тобто привчало працювати в команді, зважаючи на думки тих, хто поряд.

Були використані пошукові методи інтерактивних технологій у процесі шкільного літературного навчання: **аналіз художнього тексту** з використанням знань з інших гуманітарних галузей (філософії, естетики, історії, мистецтвознавства, народознавства); **«бесіда із Сократом»** (учні ставили проблемні питання та шукали шляхи їх розв'язання); **ділова гра** (відтворювалася поведінка й робота конкретних працівників: учителя, редактора, журналіста, перекладача); **дискусія** (висловлювалися різні погляди під час обговорення складної проблеми й пошуку істини); **творча лабораторія** (учасники мікрогрупи презентували свої творчі здобутки: власні вірші, мінітвори, новели, сценарії); **«мозкова атака»** (група ділилася на дві частини: генератори ідей і критики; першими виступали генератори, потім критики); **саморозвиток** (після виступу учень критично оцінював себе й аналізував недоліки), **проблемний семінар** (учні доходили істини, пройшовши шлях суперечок і дискусій, застосовуючи форми групової роботи); **«акваріум»** (кілька учнів із групи перебували у центрі кабінету, вели дискусію; кожен зі спостерігачів уважно стежив за диспутом, а потім висловлював свої зауваження та коментарі).

Використання інтерактивних вправ на уроках літературного читання передбачало спільне розв'язання навчальної проблеми на основі аналізу художнього тексту. Учні працювали у горизонтальних, вертикальних і перехресних парах-діадах, які були як статичними, так і динамічними. Учні переказували окремі частини літературних творів, перевіряли домашню роботу або завдання, що виконували на уроці; брали інтерв'ю в автора книги або літературного персонажа. Наводимо зразок гри **«Зрозумій мене»**. Учасники кожної пари розподіляли ролі: один – представник служби «гаряча лінія», другий – той, хто телефонує до служби. Зазвичай це був якийсь літературний персонаж. Представник «гарячої лінії» мав не просто вислухати свого підопічного, а й активно включатися в пошуки розв'язання проблеми. Гра **«Впізнай книгу»** – технологія її проведення: групи впізнавали, якому літературному персонажу належали речі.

Практикували ще такі види завдань: презентація книжок; підготовка кіносценарію; журналістський звіт про творчий вечір письменника; складання ребусів, вікторин, чайнвордів, казок, загадок; нагородження епітетами героїв літературного твору; складання коментарів до малюнків діафільму за вивченим твором. Учні формулювали ідею твору у вигляді прислів'я; виправляли помилки «деформованого» тексту літературного твору; фантазували про дитинство героя-дорослого; розповідали про життєвий і творчий шлях письменника від його імені; давали свої назви розділам твору; вигадували виступ від імені літературного героя перед учнями

класу; писали передмову (післямову) до певного твору; складали інсценівку до вивченого твору.

Пропонуємо такі **прийоми стимулювання естетичних переживань**, які вчитель може використати для формування позитивної мотивації літературної творчості молодших школярів: звернення до високохудожніх зразків літератури з метою емоційного їх сприйняття; створення ситуацій співпереживання з героями твору шляхом «вживання» в ці образи; предметне унаочнення художньої деталі твору; використання засобів образотворчого та музичного мистецтва [10, с. 15].

Формування цілісного емоційного сприйняття молодшими школярами високохудожніх зразків літератури виступало важливою передумовою успіху в підготовці дітей до літературної творчості. Позитивним моментом у сприйманні дитиною художнього твору було виникнення у неї почуття своєрідної близькості, зв'язку з його героями, що допомагало їй краще зрозуміти бажання, думки інших людей, побачити людську цінність і усвідомити свою унікальність.

Якщо у дитини внаслідок вмілого педагогічного керівництва виникає співчуття до героїв, то воно перетворюється на співчуття до реальних людей. У цьому разі набуті психічні новоутворення стануть її невід'ємною частинкою, викличуть етичний та естетичний розвиток молодшого школяра, закладуть основу головного мотиву літературної творчості – спілкування засобами мистецтва слова.

Створенню ситуацій естетичного переживання допомагав прийом **емпатії** – співпереживання з героями твору, людьми, тваринами, рослинами шляхом перевтілення в ці образи (наприклад, гра «Якби я був...», де керівник гри пропонував закінчити речення, яке починалося зі слів: «Якби я був...»; гра **«Перевтілення»**, де ведучий пропонував гравцеві перевтілитися в інший образ і описати у 3–4 реченнях: а) тарілку манної каші від імен онучки Марійки; собаки Жучки; б) акваріум із погляду рибки; господаря; kota Васьки). У грі **«Я – черепаха»** вчитель пропонував дітям уявити себе певною твариною, тобто ввійти в образ, за допомогою тексту-опори скласти твір: (Я (яка?)... черепаха. Мені подобається (що?)... . Я не люблю... . Світ навколо мене дуже... . Мене оточують (які?)... (хто?). Вони (що роблять?)... . Я дивлюсь на (що?)... і мені стає (як?)... . Для емоційно-образної підготовки молодшого школяра до поетичної творчості корисним прийомом було **предметне унаочнення художньої деталі**, адже у віршах учні впізнавали опоетизовані прообрази побаченого, почутого у природі. Таке збагачення чуттєвого досвіду учнів допомагало розвинути не тільки образне сприймання вірша, а й мовлення, спостережливість, фантазію та асоціативність мислення. Цей прийом можна

було використати під час складання казок, де героями були тварини, рослини, предмети тощо, а також під час написання творів-описів. Джерело духовного збагачення і розвитку почуттів дитини – **вплив музики й образотворчого мистецтва**. Музика створювала сприятливий емоційний фон для виконання літературно-творчих видів завдань. Складання творів-описів, віршів – поетичних картин природи, казок під тихе звучання музики стимулювало кольоровість уяви, вивільняло дивергентне мислення, яке активізувалося у стані релаксації [10, с. 17]. Поєднання впливів різних видів мистецтва збагачувало й урізноманітнювало чуттєвий досвід молодшого школяра. Образотворче мистецтво дало змогу дитині всебічно сприймати зорові образи. У взаємодії з точним, образним словом вони давали емоційно-образну основу для дитячого мовленнєвого фантазування.

Всі запропоновані прийоми здійснювали прямий вплив на мотиваційну підготовку дітей і реалізувалися через використання системи творчих завдань, проблемних запитань, ігор на уроках читання, позакласного читання; через інтегрований зв'язок з уроками образотворчого мистецтва та музики; під час екскурсій та у процесі гурткової роботи.

Вдосконалення навичок читання здійснювали також засобами міжпредметних завдань. Це відведення спеціального часу (до 5 хв на кожному із занять, не лише читання, а й природознавства, української мови, математики для вдосконалення навичок читання). Причому завдання будувалися на матеріалі, який знали учні. Необхідно було дотримуватися єдиних вимог до читання на всіх уроках, тобто читати будь-який текст правильно, чітко, свідомо, швидко. Систематичне вдосконалення навичок читання з використанням міжпредметних завдань дало змогу досягти помітних результатів. У школярів виробилося уважне ставлення до слова, тобто готовність прочитати його правильно, усвідомлено; здатність виявляти невідомі слова й розкривати їх значення за словником чи за контекстом. Важливим опосередкованим впливом на мотиваційну підготовку дітей до художньої творчості було створення сприятливої атмосфери, заснованої на особистісно орієнтованій моделі спілкування учнів і вчителя у педагогічному процесі. Ділове співробітництво у конкретних навчально-творчих справах передбачало: визначення вчителем завдань уроку через діалог із класом; заохочення особистісного ставлення учнів до творчої роботи: створення умов для самоствердження, самореалізації та духовного збагачення особистості дитини; створення ситуації успіху та підтримка позитивних емоцій учнів у процесі виконання творчих завдань; збереження у будь-яких ситуаціях особистої гідності учня.

Таке навчальне спілкування створювало розвивально-творче середовище з метою забезпе-

чення умов для розвитку літературно-творчих здібностей дітей з урахуванням нахилів та інтересів кожної дитини.

Розвивально-творче середовище передбачало можливість постійного опанування нових способів діяльності, виконання нових дій, розвитку всіх психічних процесів літературної творчості (уяви, мислення, сприймання, мовлення), підтримки та стимулювання потреб, інтересів, нахилів, пізнавальної й естетичної активності учнів і створювало максимально сприятливі умови для розвитку їхньої літературної творчості [10, с. 17].

При проведенні уроків літературної творчості застосовуються різні методи активізації творчої діяльності учнів. Вони, на наш погляд, можуть з успіхом бути використані в загальноосвітніх навчальних закладах: 1) рішення творчих завдань (система Е. де Боно); 2) біном фантазії (прийоми Дж. Родарі).

Зупинимось детальніше на кожній із цих технологій і особливостях їхнього використання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Рішення творчих завдань (система Е. де Боно). Е. де Боно розробив декілька напрямів розвитку розумових здібностей як дітей, так і дорослих, поєднуючи інтуїтивні та логічні підходи до рішення творчих завдань. Його методики дуже зручні для використання батьками, оскільки простої вправи з дітьми можна виконувати у будь-який час, наприклад, на прогулянці, при поїздки у транспорті. Широко застосовують метод «Шість капелюхів мислення», заснований на співвідношенні кольору капелюха з окремими етапами творчого процесу: а) збору інформації, б) генерації ідей, в) аналізу ідей, г) пошуку ресурсів для втілення ідей [1, с. 35]. Запропонована Е. де Боно методика завжди пов'язана з ініціативою, вигадкою, кмітливістю, винахідливістю, передбачає активну роботу уяви, емоцій і почуттів дитини. Ініціативу і творчість у різних ситуаціях діти виявляють по-різному. У деяких випадках їхня творчість пов'язана із побудовою сюжету, вибором змісту, ролей; в інших – виявляється у виборі способів дії, їх варіативності. Ця методика вимагає вміння узгоджувати свої дії, швидко змінювати тактику своєї поведінки чи способи дій.

Біном фантазії (прийом Дж. Родарі) [7, с. 50]. Він полягає в тому, що вибирають довільно два-три абсолютно різні об'єкти та вигадують історію, в якій ці об'єкти діють. Цей прийом часто зустрічається в літературі під абсолютно різними найменуваннями. Так, наприклад, «салат із казок» і «творче комбінування» мають один і той самий алгоритм творення казки: у довільному порядку беруться епізоди різних історій, дитина повинна їх творчо «перемішати» так, щоб вийшла абсолютно нова казка. У прийомі «подорож по казках» теж змішуються різні казки, але їх об'єднує один герой,

який «виходить» зі своєї казки та «зв'язує» своїми діями епізоди інших історій.

Особливістю цієї методики є те, що в учнів розвивається здатність до творення й реалізації задуму, який, будучи на перших порах спонтанним, із часом постає як свідомо задумана тема. Діти не просто механічно копіюють дії дорослих, а відтворюють почуття, переживання, наповнюють їх особистісним смислом. У реалізації своїх задумів школярі використовують слово, власні дії, предмети-замінники.

Висновки. Закладання основи читацької компетентності здійснювалося на уроках мовно-літературної галузі внаслідок пошуку шляхів підвищення ефективності цих уроків завдяки психолого-педагогічним і методичним умовам, серед яких найважливішими були такі: введення школярів у навчальні ситуації й види діяльності із книгою за допомогою інтерактивних методів навчання, спрямованих на розвиток читацької самостійності; запровадження елементів педагогіки співробітництва на уроках читання шляхом організації спільної діяльності вчителя й учнів; парної та групової роботи; емоційна насиченість занять, проведення інтегрованих уроків із використанням музичного й образотворчого мистецтва, активізація навчальної діяльності, створення проблемних ситуацій на уроках; здійснення міжпредметних зв'язків з уроками читання; зразок позитивного ставлення вчителя до книги, до читання.

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що здійснювати професійну діяльність учителю початкових класів на високому рівні неможливо без постійного оновлення предметних методичних знань і пошуку нових шляхів їх застосування. Залучення учнів загальноосвітніх шкіл до читання тільки під час навчального процесу не зможе повністю розкрити літературні здібності дітей. Тому доцільним може стати використання саме позакласної роботи з літературного читання. Організація літературних гуртків, тижнів української мови, книжкових вікторин сприятиме не тільки вихованню любові до рідної мови, шануванню традицій укра-

їнського народу, а й поглибленню знань із предметів. Тому і перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у розгляді проблеми підготовки вчителів початкових класів до організації позакласної творчої діяльності та необхідності розробки методичних рекомендацій щодо нових технологій розвитку творчих літературних здібностей молодших школярів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боно де Э. Учите вашего ребенка мыслить. Минск : ООО «Попурри». 1998. 40 с.
2. Вашуленко О. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 22–23.
3. Ковальова О.М., Сафаргаліна-Корнілова Н.А., Герасимчук Н.М., Кочубей О.А. Використання інтерактивних методів навчання. Київ, 2016. С. 89–90.
4. Крамаренко С.Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів. *Відкритий урок*. 2002. № 5–6. С. 7–10.
5. Мартиненко В. Сутнісні характеристики читацької компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2013. № 12. С. 6–7.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / заг. ред. : Г. Михайло; упоряд. : Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 40 с.
7. Родари Дж. Грамматика фантазии: введение в искусство придумывания истории. Москва : Прогресс, 1991. 65 с.
8. Савченко О. Літературне читання: інтерактивні методи і прийоми. *Початкова школа*. 2017. № 4. С. 36–37.
9. Фенцик О.М. Формування читацької компетентності здобувачів початкової освіти: аналіз художнього тексту. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон, 2018. Вип. LXXXII. Т. 3. С. 81–85.
10. Явоненко М. Методика підготовки школярів до літературно-творчої діяльності. *Початкова школа*. 2005. № 5. С. 15–18.
11. Ягункова В.П. Об индивидуальных особенностях формирования литературных способностей у подростков. *Вопросы психологии*. 1970. № 4. С. 95–100.